

Румяна Л. Станчева, проф. д-р
СУ „Св. Климент Охридски“
R.L.Stantcheva@gmail.com

КОЙ СЕ СТРАХУВА ОТ ПИКАРЕСКАТА? ЗА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА СРЕД ДРУГИТЕ

Резюме

Статията проучва въпроса за възможността български литературни явления да бъдат представени през позната за западните литератури терминология. Тук вниманието е привлечено от идеята жанра на романа-пикареска да бъде приложен към творбата на Софроний Врачански „Житие и страдания грешного Софрония“ (1861).

Ключови думи: пикареска, „Животът на Ласарильо от Тормес“, Кристина Димитрова, Софроний Врачански, „Житие и страдания грешного Софрония“

Roumiana L. Stantcheva, Prof.
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
R.L.Stantcheva@gmail.com

WHO'S AFRAID OF THE PICAESQUE? BULGARIAN LITERATURE AMONG OTHERS

Abstract

This article explores the possibility of presenting Bulgarian literary phenomena using the terminology of Western literary traditions. It focuses on the applicability of the picaresque genre to Sofroniy Vrachanski's prose work, *Life and Sufferings of the Sinful Sofroniy* (1861).

Keywords: picaresque, *The Life of Lazarillo de Tormes*, Kristin Dimitrova, Sofroniy Vrachanski, *The Life and Sufferings of the Sinful Sofroniy*

Динамиката на днешното международно литературно поле подсказва и дори изисква допълнително вглеждане в етикетите, които една национална литература поставя на определящите я текстове. Съществуващото унифициране на терминологията в литературната теория и история до голяма степен подпомага и подготвя подобна стъпка, благодарение на широко възприети наименования на тропи, техники и литературни течения. Ако се обърнем обаче към единичните литературни истории, разминаванията отварят немалко празнини. А и съвсем логично, проучванията на една единствена литературна история я задържат в собствени характеристики, канон, включително в породени на място определения на явленията.

Поначалио българската, а и много други европейски литератури на народи, претърпели общностни исторически катаклизми (ще се ограничим в европейския периметър), след формирането на модерната си държавност се оказват в положение на първостроители. И откъде да се вземат градивните материали? Собствената традиция е

излиняла, институциите за развитие на литературата са в зародиш. Практически се налага синхронизиране, което води до активно възприемане на образци, станали вече канонични на Запад като приеманите за безспорни класици Шекспир, Молиер, Гьоте... Класиците, добре, но когато съвременното чака и нещо ново, протича допълнителен процес на възприемане и преработване на успешни литературни модели. Резултатите са като по готварската рецепта – „колкото поеме“. Зависи от майстора. Някои актуални тенденции се развиват и на местен терен, други не намират отзив, трети присъстват епизодично в творчеството на един писател или в част от творчеството му. Процесът на тези намествания е спонтанен, неподреден във времето, индивидуален. Критическата мисъл повече описва и анализира създаденото и само в редки случаи успява да предписва насоки.

Въпросът за движението на идеите сред европейските литератури е повдиган многократно и е получавал тълкувания с различни акценти. За дълго време се приемаше като достатъчно определението за „закъснялото ускорено развитие“ на българската литература, формулирано от Георги Гачев (Гачев 2004 (1979)). Бързото синхронизиране на българската литература в Новото време със Запада и в условията на свободна държава наистина намират свое обяснение в цитираната формула на Гачев. В случая заслужава внимание още един въпрос: с какво Западът е толкова различен, та често е приеман като учител? Посочването на една същностна разлика намираме в цветистото разсъждение на Св. Игов в статията му „Балканите – „люлка“, умален модел или „другото“ на Европа“, което ще цитираме по-долу. Съпоставянето на конгломерата Балкани с Европа води автора до първо установяване на съответствие на двете общности по критерия разнородност в дадена цялост. (Повече подробности има в наша рецензия: Станчева 2015). Другият критерий обаче се отнася до начина на функциониране на европейското самосъзнание. И тук анализът на Св. Игов много точно се насочва към разбирането за Европа като среда за съхраняване и развитие на „исторически континуитет“; подчертава се и фактът, че европейската идентичност на Балканите може да бъде проблематична в този смисъл.

Когато Пол Валери говори за Елада, Рим и християнството като трите извора на европейската цивилизация, той има предвид не само „изворите“, но и съхраняването, продължението и развитието – и то позитивното, синтезиращо развитие – на техните традиции, разбира Европа и като **исторически континуитет**. И именно по отношение на континуитета европейската идентичност на Балканите става проблематична. (...) Хьолдерлин и Байрон са знаели всичко за древна Елада, за разлика от гърците, които по това време са

пасели козите си край Акропола. Истината е, че макар и да са създали драмата и театъра, гърците в началото на своето национално възраждане отново научават що е драма и театър от Европа. Истината е, че каквито и трохи и отломки от старата българска култура да са се съхранили в стари ръкописи, укривани в манастирите или в археологическите руини, никаква „историческа памет“ не е имало вече в главите на българите в средата на XVIII век. Дори Паисий е трябвало да преписва българската история не толкова от манастирските книги (...), а я е прочел такава, каквато е била съхранена в книгите на средноевропейската барокова историография. (Игов 2014: 18–19; к. м. – Р. С.)

Благодарение на европейската история и география, все пак общата културна традиция, гръко-римска и християнска, е разпознаваема и от литератури, претърпели прекъсвания, като българската, балканските и други не-западни. Някои явления биват разпознати като свои, други са мислени като специфични само за Запада или за конкретни литератури. Такъв е случаят с романа пикареска, но също и с образователния роман, с готическия роман, а дори в някаква степен с психологическия роман на XX век. Можем ли и необходимо ли е да търсим терминологично и същностно пресечни точки в историята на българската и на западноевропейските литератури? Тук отново, както и в предишни проучвания (Станчева 2023), се спираме върху възможността да допълваме представите за собствената литературна история през анализ и сравнение с аналогични явления в западните литератури. Възприемаме тази методология като път, по който да бъде обяснена българската литература и за чуждата публика. И едва ли има защо да се пазим от въвеждане на нови понятия и термини в подкрепа.

Възможност за подобно разширяване на сравнението виждаме в *генерализацията*, която и при предишни анализи на романа ни е позволявала да стигнем до основания за формулиране на сравнения, за които е трудно да се състави отчетлива хипотеза. Макар и в различен контекст, за романа в междувоенния период, генерализацията:

изисква да намерим по-общи понятия. Така жанрът може да бъде заменен от подхода, вместо да говорим за роман, да ползваме „проза“. Още повече, че самият жанр на романа търпи сътресения по пътя си (...). Тематичните определения (...) екзотизмът, космополитизмът, психологизмът, експресионистичното търсене, декадентството, гротесковостта са теми, подходи и парадигми, които характеризират конкретно различни романи/прозаични текстове, но всички те имат общия импулс на модернистичната игра. (Станчева 2014: 50)

По различни пътища смисловите връзки между литературни явления се търсят и от други анализатори и артисти, в други посоки. Особено привлекателни изглеждат

разсъжденията на Лиза Боева, която вижда в един съвременен немски роман, „Тил“ от Даниел Келман, възможност да осмисли свой курс за Питер Брьогел Стари. Усещането за съзвучност-интермедиялност ни подканя да се позовем на нейните разсъждения, в които, с потърсени у Борхес основания, режисьорката извежда широки обобщения:

Първият велик плутовски роман (или роман пикареска) е, разбира се, Евангелието. Главният герой (странстващият хитрец, плутът, трикстърът) не трябва да се мисли като мошеник, не, той е фокусник, пътуващ артист, учител. Той показва чудеса – превръща водата във вино, съживява мъртвите, прави така, че слепият да прогледне... И тълпата ахва, и тълпата разбира, че съществува нещо повече, че нейната правда не е окончателна. Чудото е основа на етиката, оказва се. (Боева 2023)

С подобна обобщаваща и генерализираща нагласа се връщаме към въпроса за пикареската в европейския и в българския контекст. Интересът ни към темата се порождат от изказването на Кристина Димитрова, в интервю, че романът ѝ „Ще се върна за теб“ от 2022 г. е пикареска (Димитрова 2022b). Този роман наистина отговаря на немалко от характеристиките на ранния и вече наглед залязъл роман пикареска. В случая от значение е провокацията на изказването. Затова ще потърсим общото и в някои други, хронологично раздалечени примери: от емблеми в жанра като „Животът на пикарото Гусман де Алфараче“ (*La vida del pícaro Guzmán de Alfarache* (1599 г. и втора част – 1604 г.) от Матео Алеман и анонимния испански роман „Животът на Ласарильо от Тормес и неговите преживелици и несгоди“ (1554), през „Мол Фландърс“ (1722) от Даниел Дефо, до романи на XX век като „Пътешествие до края на нощта“ (1932) от Луи-Фердинан Селин и „Дванайсетте стола“ от Иля Илф и Евгени Петров (1928), като ще се спрем само на някои от тях. Повечето от тези романи са широко известни по света, четени в оригинал и в превод. Опитът ни тук не е да ги анализираме в детайли и си запазваме удоволствието и задължението да го направим в бъдеще. Ще потърсим възможност, през характерното за този тип романи, да осветим един български литературен шедьовър, „Житие и страдания грешнаго Софрония“ от Софроний Врачански, с европейското сияние на понятие, каквото е романът пикареска. Надяваме се към познатите коментари, анализи и определения за текста на Софроний да се добави и едно понятие, което означава нещо за образования читател навсякъде по света – а именно „пикареска“.

Връзките между литературите в Европа са реалност, но съществуват извънредно много бели петна в литературната компаративистика. Споделям възгледа на Тео Д'хаен, че в днешния свят на свръхдинамика на разпространението на книгите по света,

така наречените „малки литератури“ (той има предвид конкретно писаните на нидерландски език литератури в Нидерландия и в Белгия (D’haen 2013; Д’хаен 2015), а аз – българската, балканските и други „полуостровни“), рискуват още повече да останат в сянката на шумните „световни“ успехи. Именно с подобна мотивировка ще потърсим сходства в доста широк план чрез връщане към пикареската и възможността тази стара форма да служи все още за нещо.

Темата на конференцията на Академичния кръг по сравнително литературознание за 2024 г. ни предизвиква да потърсим приятелства и вражди. Затова се питаме има ли и доколко дружелюбно продължение на пикаресковия роман в европейските литератури. Съществуват ли до днес тези бродещи и хитроумни бедняци, искрени, без опит в живота, тласкани от нуждата да се местят от едно място на друго, много често пеша или с импровизиран транспорт, но които учат бързо, притежават авантюристичен дух, изобретателни са и с чувство за хумор, за да преминат през безброй приключения, гладни и боси, в скитане, сбивания, страдания, поведение на границата на престъпното, и които имат упоритостта да не се отчайват от многократните загуби, а да търсят упорито успеха.

Ще започнем все пак от романа на Кристин Димитрова, „Ще се върна за теб“ (Димитрова 2022а). Този роман наистина отговаря на немалко от характеристиките на ранния испански и вече наглед изчезнал роман-пикареска. Главният герой Лазар (явно неслучайно с това библейско име, вече изпробвано и от испанския каноничен герой Ласарильо от Тормес) е млад мъж, тенисист по призвание, но без постоянна работа, който странства из Европа и из България, наглед доста безцелно. С атлетичното си тяло и приятна външност, той цинично се е оставил на течението: поработва като барман, учител по физическо, танцьор в клуб за мъжки стриптийз, треньор по тенис. Издържан е всъщност от гаджето си Лена, образована българка, добре платена икономистка, на работа в Брюксел. Тази ситуация не му пречи да ѝ изневерява, нито пречи на нея, при цялата ѝ самостоятелност – да бъде ревнива, да иска повече обвързване и дете от него. Лазар изглежда неуправляем, неустановен, объркан, неготов за решителни крачки в живота.

Героят действително прилича в някои отношения на пикарото от ренесансовата испанска литература: по скитничеството си, по безпаричието си, по самоувереното си, иронично и критикарско поведение. Фабулата проследява как Лазар търси истината за себе си, прикрита от семейни лъжи още в детството му.

Оценката на влюбената в нашия тенисист, но разочарована от поведението му Лена, показва отношението на образования човек към временните занимания на този мъж с красиво спортно тяло.

Той беше боклук, чиито изисквания стигаха до небето. Човек, който не беше доказал нищо от онова, за което претендираше върху гърба на оперната си фамилия, освен че имаше силен бекхенд. Проклет да бъде тенис кортът, на който се запознаха! Проклет да бъде тенисът и всички спортове, в които ръката на инструктора държи ръката на обучавания и му показва как да подобри удара си! (Димитрова 2022а: 29).

Самият Лазар системно демонстрира своя цинизъм: „Майка му беше оперна прима, какво повече? Това говореше за възвишен произход и висока култура. Показваше, че не си безделник поради липсата на специални умения, а бохем по призвание“ (Димитрова 2022а: 51). Всъщност Лазар, без да е сирак, е в състоянието на литературните си първообрази, защото е осиновен при конфузни обстоятелства от реалния си баща и бездетната му жена, докато рождената му майка, интимна приятелка на бащата, е пропъдена в чужбина. Още по-интересни обаче са странстванията на героя из България, когато вече е млад мъж. Той тръгва към непознатата си рождена майка, която загадъчно нарича себе си „синьо цвете“ и го оставя да върви по дирите ѝ именно със странните си смс-и.

Пътуването в раздрънкан автобус към неизвестно селце, без пари и без мобилен телефон, продължава пеш, после героят попада на националистично обсебени хора, които го гонят и го пребиват, защото името на търсената от него майка им звучи като циганско и, съответно, враждебно. Спасен от почти сигурна смърт, Лазар се озовава в дома на „симпатичен“ наркотрафикант, който го принуждава да разпространи част от стоката. Пак заплахи и преследване. Приключенията са още немалко. Трудно е и намирането на общ език с новооткритата му полусестра, ревнива към радостната среща на майка и син, твърдоглава и с авантюристична нагласа. Добавят се и парадоксалните ситуации, в които не само жените страдат от властни мъже с пари, а и на самия Лазар му се случва повечето от жените по пътя му да го потискат.

Самата му рождена майка е своеобразен пикаро, спортистка като млада, забременяла от любим, но женен мъж, в годините, когато на извънбрачните деца и майките им се гледа с пренебрежение, тя се съгласява да предаде детето на бащата и бездетната му съпруга. Тя не разчита на закрила от своите родители, турско семейство от малко селище, при които няма как да се побере, и приема да замине на Запад. Във

времето преди 1989 година, когато паспортите и визите са трудно достъпни, нещата са уредени от бащата на детето, авторитетен адвокат, с условието тя никога да не се връща. И пътят ѝ в чужбина е нелек, лагер за бежанци, трудни пътувания, достигане до САЩ, припечелване за насъщния, брак, донякъде по сметка, и още едно дете, дъщерята, с която след промените в България се връща и развива успешен бизнес (повече за ритъма на разказване в съзвучие с тенис-играта в: Станчева 2024: 97–110). Реалистичното изображение, чувството за хумор и сатирата към съвременното ни общество също са важен ориентир за близост с пикареската.

Понятието за роман пикареска (с герой испанския средновековен пикаро или изобщо млад, беден и наивен, но също хитрец, измамник, принуден от обстоятелствата да се държи почти като престъпник) едва ли може да се използва буквално заради съпътстващия локализиращ към Испания смисъл. Все пак, идеята за такъв тип роман е влязла в номенклатурата на видовете романи и благодарение на това, можем да го извадим от историческото му място и да го ползваме като генерализирано понятие за роман със специфична наратологична организация: навързани едно след друго приключения на едновременно окаян и изобретателен герой. Дори само от заглавията на някои проучвания проличава, че път в посоката на разсъжденията ни вече съществува (Serrier et al. 2003; Garrido Ardila 2017). Губи ли нещо един съвременен роман, ако потърси прилика със стар европейски жанр? А класиката ни? Успешният експеримент на Кристина Димитрова ни дава смелост да мислим, че не е страшно и дори е вълнуващо да се огледаш в едно старо огледало, като огледалото на пикареската.

Оттук и желанието да видим подобни на пикареската характеристики и в други романи. Сред ярките емблеми в жанра се числи „Мол Фландърс“ (1722) от Даниел Дефо (Дефо 1983). Там трудната съдба е на жена, а характеристиките на пикареската изобилстват. Сираче, бедност, предприемчивост и желание да бъде „дама“ още от дете подготвят преживяванията на Мол в живота, с няколко женитби (единствен начин да бъде приета в обществената среда), но и с лична инициативност, пътувания, мошеничества, преследване и затвор, включително изселване в Америка, което всъщност ѝ осигурява известно замогване.

Друг пример. В „Дванайсетте стола“ (1928) от Иля Илф и Евгени Петров (Илф и Петров 1983), главният герой Остап Бендер пътува из вече съветска Русия в търсене, след революцията, на скрити диаманти. Надеждата на героя е да ги открие зашити в тапицерията на гарнитура от 12 трапезни стола. Тук почти всички необходими елементи за оприличаване с роман пикареска са налице. Търсене на изход от бедността,

предприемчивост, чувство за хумор, безкрайно скитане в търсене на въпросните столове, сатирично обрисване на нрави и политически наложени правила.

Стигаме и до поставената в началото задача да погледнем на „Житие и страдания грешного Софрония“ от Софроний Врачански като на текст, съизмерим с международно всепризнато понятие. Разбира се за Софрониевото „житие“ са изписани книги с дълбоко познаване на живота на автора и на същината на творчеството му, сред които „Книга за Софроний“ от Вера Мутафчиева (Мутафчиева 1978). В други разработки са търсени аспекти, които да очертаят общовалидни характеристики за писателя. Така намираме изтъкване на „авантюрното“ в началната ситуация на „сиротност и аутсайдерство“, в които разпознаваме именно елементи на пикареската, макар оценката на авторката Верина Петрова да е, че сюжетите на Софроний са „с несъмнена агиографска или фолклорна памет“ (Петрова 2004).

По-отчетливо привличане на вниманието към общоевропейски идеи изказва например Ст. Таринска, като отнася текста на Софроний към „автобиографичната повест на ренесансово-хуманистичната литература“ (Таринска 1982: 327). След нея и Иван Маринов пише за разколебаване на „житийния модел“ и отбелязва „близост с „Изповеди“ на Русо (Маринов 2018). Във всеки от тези случаи е усетена необходимост да се покаже новото при Софроний, в съзвучие със западноевропейски идеи, макар и без специфични сравнения. Подобна нагласа има и у други изследователи на Софроний, на които тук няма да се спираме поради тезисния характер на статията. За разлика от цитираните примери, тук лансираме едно възможно съответствие в литературен план, през конкретното литературно явление „пикареска“ и търсим друг ефект: да можем да разкажем Софроний на езика на сравнителното литературознание.

Каква е историята в книгата? Бедно момче, сирак, но способен човек, с добро образование за времето си, принуден да пътува, да бяга, да заема различни длъжности и занаяти. При това на фона на исторически събития, които го принуждават да бъде постоянно в движение, за да се спасява от заплахата за живота. И всичко около него изисква бързи решения. Отвсякъде го грози опасност. Както разказва героят от първо лице в текста: „да пойда – зло, да не пойда – пак зло“ (Софроний Врачански 2009). Да резюмираме по модела на пикареската: беден, странстващ, в реалистично представена опасна среда, с чувство за хумор и сатирични нотки в разказа. Не можем да се наситим, докато не прочетем историята до край. Освен характерологичните и сюжетни съответствия на Софрониевото „Житие и...“ с формата на пикареската, да отбележим и един формален белег: „Ласарильо от Тормес“ е книга, съставена от седем

„повествования“. И макар приключенията на „грешния“ Софроний да са публикувани за първи път не от самия него, те излизат в именно седем поредни броя на вестник „Дунавски лебед“ през 1861 г. Да си спомним във връзка с това, че седем е смятано за свещено число в Библията, съответно – общо място за европейските хора на перото.

Пряко вписване на Софроний в европейските хуманистични идеи би било пресилено. Романът пикареска винаги бива отнасян първо към испанската литература. Извън контекстуализирането на тази литературна форма тук обърнахме внимание и на наратологичните възможности на приключението и в случая на верижно нанизаните едно след друго приключения. За българския книжовник вдъхновението за този тип разказване е възможно да се дължи на разпространяваните в епохата народни книги, „Александрията“, апокрифите. Още повече, че българският език задълго функционира и през книжнината извън границите на изгубената тогава като държавност България. Да цитирам из книгата от 1929 г. на известният изследовател на старата румънска литература Николае Картожан по темата за разпространението на тези книги:

Апокрифните религиозни легенди и народните текстове, преведени през епохата на славянското влияние [румънски термин за книжнината на старата румънска литература, писана на търновската редакция на българския език – бел. наша, Р. С.], са имали широко разпространение и се намират в многобройни ръкописни преписи и през самия XIX век; а някои – като например „Александрията“ – се печатат и в наши дни.¹ (Cartoian 1929).

Съвпаденията в сюжетната постройка на „Житие и...“ с характеристиките на пикареската могат да бъдат отнесени като общовалидни за сюжетната литература и по някои критерии на наратологията. Още през функциите на текста на приказката, според Владимир Проп, пред героя са поставени препятствия, които той преодолява със сила, а много често с ум и хитрост, за да стигне до желания успех (Проп 1995). Наратологичните конструкции биха могли да водят и само до извода, че Софроний е създал текст в проза с напрежение в сюжета. Кой биха могли да са образците му по онова време? Житията на светци, а също „Александрията“ и апокрифните книги са част от хипотекста на тогавашния писател. Те съдържат интрига и верижно развитие на сюжета. Ръкописната и по-късно печатна книжнина изобщо на Балканите, в посочените по-горе случаи писана на или превеждана от български език, съдържа художествените

¹ Превод мой, Р. С. В оригинал: „Legende religioase apocrife și textele poporane, traduse în epoca influenței slavone, au avut o întinsă circulație și se găsesc copiate în numeroase manuscrise până în plin secol al XIX-lea; ba unele — ca .de exemplu Alexandria — se tipăresc chiar și în zilele noastre.“

елементи на разказа, наратологичните очаквания за едновременно логично и фантастично случване в интригата.

Не търсим в случая пряко наратологичната генеалогия на Софрониевото „Житие и...“ в пикареската. Намираме съответствия. Именно тук проработва *tertium comparationis*, познатият ефект на сравнителното литературознание. Сравнението ни е подсказало нов, нестандартен прочит с потенциал за допълнително определение, дадено на въпросния текст. Засега това е повече идея и постановка на въпроса. Отваряне на поле за допълнително проучване. И представлява рисковано сравнение. Има смисъл обаче да търсим приятелството на българската литература с европейските литературни традиции. За да нямаме усещане за „малка“ литература, а за част от голяма цялост.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Боева 2023: Боева, Л. Една лична история за „Тил“ на Даниел Келман. Кой е Тил Уленшпигел? – *Атракция*, 09.05.2023: <https://atrakcia.bg/article/2-reaktsiya/3063> [прегл. 23.02.2025]. [Boeva 2023: Boeva, L. Edna lichna istoriya za „Til“ na Daniel Kelman. Koy e Til Ulenshpigel? – *Atraktsiya*, 09.05.2023: <https://atrakcia.bg/article/2-reaktsiya/3063> [viewed 23.02.2025].

Гачев 2004 (1979): Гачев, Г. *Ускореното развитие на културата*. София: Захарий Стоянов. [Gachev 2004 (1979): Gachev, G. *Uskorenoto razvitie na kulturata*. Sofia: Zahariy Stoyanov.]

Дефо 1983: Дефо, Д. *Дневник на чумавата година. Мол Фландърс*. Превод Васил Атанасов. София: Народна култура. [Defoe 1983: Defo, D. *Dnevnik na chumavata godina. Mol Flandars*. Prevod Vasil Atanasov. Sofia: Narodna kultura.]

Димитрова 2022а: Димитрова, Кр. *Ще се върна за теб*. София: Обсидиан. [Dimitrova 2022A: Dimitrova, Kr. *Shte se varna za teb*. Sofia: Obsidian.]

Димитрова 2022b: Димитрова, Кр. „Ще се върна за теб“ – нов роман на Кристина Димитрова. Интервю. – *Култура БГ*, 21.09.2022: <https://www.youtube.com/watch?v=6-qfRxZeLHE> [прегл. 23.02.2025]. [Dimitrova 2022B: Dimitrova, Kr. „Shte se varna za teb“ – nov roman na Kristin Dimitrova. Intervyu. – *Kultura BG*, 21.09.2022: <https://www.youtube.com/watch?v=6-qfRxZeLHE> [viewed 23.02.2025].

Д’хаен 2015: Д’хаен, Т. Големи истории, малки литератури и световни автори. Преведе от английски Дарина Фелонова. – *Colloquia Comparativa Litterarum*, Vol. 1, No. 1, с. 14–29: <https://ejournal.uni-sofia.bg/index.php/Colloquia/article/view/5/2> [прегл. 23.02.2025]. [D’haen 2015: D’haen, T. Golemi istorii, malki literaturi i svetovni avtori. Prevede ot angliyski Darina Felonova. – *Colloquia Comparativa Litterarum*, Vol. 1, No. 1, s. 14–29: <https://ejournal.uni-sofia.bg/index.php/Colloquia/article/view/5/2> [viewed 23.02.2025].

Игов 2014: Игов, Св. Балканите – „дюлка“, умален модел или „другото“ на Европа. – В: *Пътища и пътеки на европеизма*. Балчева, А и Й. Бибина (съставители). Предговор и

редакция А. Балчева. София: ИБ&ЦТ, Фабер. [Igov 2014: Igov, Sv. Balkanite – „lyulka“, umalen model ili „drugoto“ na Evropa. – V: Patishta i pateki na evropeizma. Balcheva, A i Y. Bibina (sastaviteli). Predgovor i redaktsiya A. Balcheva. Sofia: IB&TST, Faber.]

Илф и Петров 1983: Илф, И. и Е. Петров. *Дванадесетте стола*. Превод Д. Загоров. София: Изд. на ОФ. [Ilf i Petrov 1983: Ilf, I. i E. Petrov. *Dvanadesette stola*. Prevod D. Zagorov. Sofia: Izd. na OF.]

Маринов 2018: Маринов, И. Диалектика на смешното в „Житие и страдания грешного Софрония“ – *New Social Poetry*, 29.07.2018: https://novasocialnapoezia.eu/2018/07/29/ivan-marinov-dialektika-na-smeshnoto-v-zhitie-i-stradaniya-greshnago-sofroniya/#_ftnref7 [прегл. 23.02.2025]. [Marinov 2018: Marinov, I. Dialektika na smeshnoto v „Zhitie i stradaniya greshnago Sofroniya“ – *New Social Poetry*, 29.07.2018: https://novasocialnapoezia.eu/2018/07/29/ivan-marinov-dialektika-na-smeshnoto-v-zhitie-i-stradaniya-greshnago-sofroniya/#_ftnref7 [viewed 23.02.2025].

Мутафчиева 1978: Мутафчиева, В. *Книга за Софроний*. София: Воен. Изд. [Mutafchieva 1978: Mutafchieva, V. *Kniga za Sofroniy*. Sofia: Voen. Izd.]

Петрова 2004: Петрова, В. Житие и страдания грешного Софрония. – *LiterNet*, № 8 (57), 11.08.2004: https://litenet.bg/publish11/verina_petrova/zhitie.htm [прегл. 23.02.2025]. [Petrova 2004: Petrova, V. Zhitie i stradaniya greshnago Sofroniya. – *LiterNet*, № 8 (57), 11.08.2004: https://litenet.bg/publish11/verina_petrova/zhitie.htm [viewed 23.02.2025].

Проп 1995: Проп, Вл. *Морфология на приказката*. Превод Елена и Владимир Германови. София: Захарий Стоянов. [Prop 1995: Prop, Vl. *Morfologiya na prikazkata*. Prevod Elena i Vladimir Germanovi. Sofia: Zahariy Stoyanov.]

Софроний 2009: Софроний Врачански. *Житие и страдания грешного Софрония*. София: изд. Захарий Стоянов. Също на адрес: <https://chitanka.info/text/7466-zhitie-i-stradaniya-greshnago-sofroniya> [прегл. 23.02.2025]. [Sofroniy 2009: Sofroniy Vrachanski. *Zhitie i stradaniya greshnago Sofroniya*. Sofia: izd. Zahariy Stoyanov. Sashto na adres: <https://chitanka.info/text/7466-zhitie-i-stradaniya-greshnago-sofroniya> [viewed 23.02.2025].

Станчева 2014: Станчева, Р. Л. *Среща в прочита. Сравнително литературознание и Балканистика*. София: Балкани. [Stancheva 2014: Stancheva, R. L. *Sreshta v prochita. Sravnitelno literaturoznanie i Balkanistika*. Sofia: Balkani.]

Станчева 2015: Станчева, Р. Л. Литературни или културологични сравнения? За сборника: Пътища и пътеки на европеизма на Балканите. – *Colloquia Comparativa Litterarum*, Vol. 1, No. 1, с. 87–90: <https://ejournal.uni-sofia.bg/index.php/Colloquia/article/view/13> [прегл. 23.02.2025]. [Stancheva 2015: Stancheva, R. L. Literaturni ili kulturologichni sravneniya? Za sbornika: Patishta i pateki na evropeizma na Balkanite. – *Colloquia Comparativa Litterarum*, Vol. 1, No. 1, s. 87–90: <https://ejournal.uni-sofia.bg/index.php/Colloquia/article/view/13> [viewed 23.02.2025].

Станчева 2023: Станчева, Р. Л. *Сравнително литературознание. Фаталната жена и 5 европейски кройки за романа*. София: Колибри. [Stancheva 2023: Stancheva, R. L. *Sravnitelno literaturoznanie. Fatalnata zhena i 5 evropeyski kroyki za romana*. Sofia: Kolibri.]

Станчева 2024: Станчева, Р. Л. Прелъстен и изоставен в епохата на #Metoo и ритъмът на романа. – *Страница*, 3/2024, с. 97–110. [Stancheva 2024: Stancheva, R. L. Prelasten i izostaven v epohata na #Metoo i ritamat na romana. – *Stranitsa*, 3/2024, s. 97–110.]

Таринска 1982: Таринска, Ст. Софроний Врачански. – В: *Речник на българската литература*. Т. 3. София: Издателство на БАН. [Tarinska 1982: Tarinska, St. Sofroniy Vrachanski. – V: *Rechnik na balgarskata literatura*. Т. 3. Sofia: Izdatelstvo na BAN.]

Cartoian 1929: Cartoian, N. *Cărțile populare în „literatura românească”*. Vol. 1. *Epoca influenței sud-slave*. Editura: casei școalelor bucurești: <https://restitutio.bcub.ro/storage/item/2024/Jan/cartile-populare-in-literatura-romaneasca-vol-1/3CKNLE69yk5w9y30E2qabszTBlpF6SAvBAiqqko5.pdf> [прегл. 23.02.2025].

D’haen 2013: D’haen, Th. Major Histories, Minor Literatures, and World Authors. – *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 15.5: <http://dx.doi.org/10.7771/1481-4374.2342> [прегл. 23.02.2025].

Garrido Ardila 2017: Garrido Ardila, J. A. (Ed.) *The Picaresque Novel in Western Literature. From the Sixteenth Century to the Neopicaresque*. Edinburgh: University of Edinburgh.

Serrier et al. 2003: Serrier, Th., R. Tettamanzi, Cr. Pinçonnat. *Échos picaresques dans le roman du XXe siècle : Louis-Ferdinand Céline, Voyage au bout de la nuit, Ralph Ellison, Invisible man, Günter Grass, Le tambour*. Neuilly: Atlande.